HET MENNISTE ZUSJE,

DOOR

K. VOS.

Onder bovenstaanden titel heeft de emeritus-predikant C. N. Wybrands uiterst belangrijke mededeelingen gedaan in de „Zondagsbode”¹⁾ van 1902. De gegevens door hem uit de literatuur verzameld over dit „zusje”, alsmede over andere woorden, die in verbinding met het woord Mennist voorkomen, vormen een schat van aan de meesten tot dat tijdstip onbekende bijzonderheden. Toch was het onderwerp nog niet uitgeput. Immers zelf zegt de schrijver (n^o. van 23 Nov.): „Natuurlijk moet het Menniste zusje nog wel meer voorkomen dan in de plaatsen door mij medegedeeld”. En hij vraagt wie mede helpt zoeken.

In de volgende jaren heb ik mijnerzijds totaal niet meer aan dit verzoek gedacht, ik zal dan ook niet met nieuw gevonden „Menniste zusjes” voor den dag komen. Bij mij bestaat evenwel gegrond vermoeden, dat ds. Wybrands, wiens zoeklust bekend genoeg is, in dit tijdsverloop er wel nieuwe gevonden hebben zal. Toch is er voor mij eenige aanleiding om iets op te merken. Dezer dagen verdiept in een ander onderwerp, sloeg ik mijn Zondags-

1) Doopsgezind Weekblad.
VII.

boden nog eens op, in de hoop een citaat bij Wybrands terug te vinden, en las de artikelen van Wybrands door. Daarbij werd ik getroffen door een zijner meedeelingen in verband met zoo juist door mij beeindigde 17e eeuwsche lectuur. Vergelijkende en overwegende kwam ik tot de gevolgtrekking, dat, hoe rijk de ons aangeboden stof zij, door Wybrands niet verklaard is, hoe bij niet-geloofsge-nooten het „Menniste zusje” aan haar ongunstigen naam is gekomen, terwijl dit toch wel zeker is, dat oudtijds over het algemeen genomen onze „zusjes” in levensgedrag gunstig afstaken tegenover de Calvinistische en de liber-tijnsche. Haar onbesproken levensgedrag — natuurlijk in het algemeen genomen — is voor mij buiten eenigen twijfel. Hoe komt het dan, dat deze „zusjes” zoo onder verdenking stonden, dat zij de kat in het donker knepen? Want het smalend uitgesproken „Mennist zusje” beteekent feitelijk: een juffertje, dat zich zeer zedig houdt en het niet is. Wie nagaan wil, hoe men in kringen van niet-geloofsge-nooten tot deze venijnige verdenking kwam, moet m. i. zoeken in den tijd voorafgaande aan dien, waarin wij dezen verdachtmakenden spot tegenkomen. Er moeten on-gunstige berichten van vroeger zijn.

Nu biedt ds. Wybrands ons twee citaten ¹⁾, die een schakel vormen met de 16e eeuw. Dat is de regel uit Asselijn's blijspel „Jan Klaassen” (1683), dat onder de Doopsgezinden speelt en waarin een jonkman een huwelijks-aanzoek bij Saartje doet: „Zoo kom ik je verzoeken, en dat in deugd en eeren, En terwijl mijn geest getuigt om jou vleis te begeeren”. Daarnaast staat een zinsnede uit de „Algemeene Opvoedinge der hedendaagsche Kinderen” (1690): „even of zij onder die Sociëteit van mijn geest begeert u vleesch thuis hoorden”. Ieder gevoelt hier, dat wij te doen hebben met een regel, die toentertijd als een spreekwoordelijk gezegde aan 't adres der Doopsgezinden gold. Derhalve moet die uitdrukking voorkomen in een veelgelezen boek. Welnu deze regel kwam ook voor in

1) *Zondagsbode*, 9 Nov. 1902.

een werkje, dat verscheidene herdrukken heeft beleefd, en dat van 1578 dateert. Ik had juist dit boekje — zeker niet tot mijn groote stichting — uitgelezen, toen ik begon met de lectuur van den „Zondagsbode”. Geen wonder, dat ik onmiddellijk begreep, dat deze regel oorspronkelijk afkomstig is uit de „Historie en Sermoenen van Broer Cornelis Adriaensz.”, den beruchten minderbroeder-volksprediker uit Brugge, wiens predikaties in 1567—68 aldaar gehouden door verontwaardigde toehoorders opgeteekend zijn en uitgegeven. Men heeft wel eens twijfel aan de echtheid dier sermoenen geopperd, doch ook al was Broer Cornelis niet de eigenlijke zegsman, de eerste uitgave van dit werkje is van 1578. Sinds dien tijd is dit boekje druk gelezen, terwijl ieder de echtheid ¹⁾ aannam. Meer nog: dat gedeelte waarin bovenaangehaalde regel voorkwam is een zeer bekend stuk. Immers die regel komt voor in de verhooren der martelaars Jacob de Rore en Herman van Vlekwijk, die niet alleen in den veelgelezen Martelaarspiegel van Thieleman van Braght overgenomen zijn, doch o. a. ook een plaats vonden in Gerard Brandt's „Kerkgeschiedenis”. Het lijdt geen twijfel of de passage, waarin deze zinsnede voorkwam, was indertijd een veelbekende, en ik verwacht, dat bij ijverig nazoeken die zinsnede wel meer voor den dag zal komen.

Broer Cornelis Adriaensz. was een man, wiens zedelijk levensgedrag bijzonder laag stond. Uit de historie der „discipline der devotarighen” blijkt onomstootelijk, dat hij zelfs een buitengewoon immoreel leven achter den rug had. Zulk een mensch was het, die de Doopsgezinden onophoudelijk van den kansel openlijk heeft beschuldigd van slecht levensgedrag, overspel enz. In zijn sermoenen is telkens te vinden de booze insinuatie, dat de „herdoopers de vrouwen gemeen hadden”. Zelfs beschuldigt hij hen van bloedschande ²⁾. Welnu in beide verhooren, zoowel

1) Fruin, *Verspr. Geschriften*, 1900, I, blz. 387, geeft rekenschap van zijn oordeel, dat aan de echtheid niet te twijfelen valt.

2) Editie 1640, I, blz. 83; II, blz. 391.

van Jacob de Rore als van Herman van Vlekwijk komt die laster van overspel voor, gepaard met: „ende dat ghy de houwelycken oockal scheyt”. Hierin had Broer Cornelis gelijk. Bij de strengste Doopsgezinden volgde op den ban de echtmijding, die vrijwel op 't zelfde neerkwam als echtscheiding. En als Jacob de Rore de beschuldiging tegenspreekt, antwoordt Broer Cornelis: „Waren 't geen Herdoopers, die te Amsterdam (volgt de beschrijving van het Naaktloopers-oproer) ende seyden tot malcanderen: Mijne geest begeert u vleesch”. Jacob verweert zich met te zeggen, dat de volgelingen van David Joris en Heyndrick Niclaus zulke leeringen verkondigden. De monnik beweert er wel honderd malen van te hebben gepreikt. Hetzelfde wordt tegen Herman van Vlekwijk beweerd ¹⁾.

Onze Doopsgezinde vaders stonden destijds op dit punt niet in een goeden reuk. Dat was het gevolg van het Naaktloopers-oproer, de Munstersche uitspattingen en de sekte „thuys der liefden” van Heyndrick Niclaus ²⁾. Wat de fanatieke Wederdoopers op hun geweten hadden en wat een warhoofd als deze laatste misdreef, werd aan brave en ingetogen vromen toegerekend. Daarbij kwam, dat onder de Doopsgezinden een sekte was der Adamieten, volgelingen van Adam Pastor, die de Drieëenheid loochende, zoodat deze Adamieten eigenlijk niets anders waren dan Unitariërs. Maar die naamduiding gaf verwarring, omdat de waanzinnigen, die te Amsterdam het Naaktloopers-oproer verwekten, eveneens zoo genoemd werden en er ook in een vorig tijdperk onder de Waldenzen een dergelijke sekte is geweest, zoo geheeten volgens Mehrning, omdat zij naakt doopten. Zelfs Ottius verwacht hen, en beweert van Pastor's volgelingen, dat zij werden „nudi immersi”. Ook Wigandus, „De anabaptismo” (1582) verwacht hen ³⁾. Broer Cornelis nu heeft de gewoonte deze Adamieten op één lijn te stellen met de volgelingen van

1) A. w. II, blz. 393, 459; Van Braght, II, fol. 430, 452.

2) Zie daarover Blaupot ten Cate, *Holland*, I, blz. 106—108.

3) A. w., p. 266.

„t Huis der liefden”¹⁾, alhoewel hij weet, dat hun kenmerk is: „dat Christus niet God selve geweest is”²⁾. Kennelijk bestaat in zijn tijd (1567) een Adamietische gemeente in Brugge. Volgens Alenson behoorde tot die gemeente de martelaar Herman van Vlekwijk³⁾.

Nu moeten wij niet meenen, dat deze monnik de eerste was, die zulke boosheden over ons verhaalde. Er schijnt toentertijd een boekje te hebben bestaan van Willem, bisschop van Ruermonde: „Vragen en antwoorden tusschen den Gestadigen en den Twijffelaer”, door Broer Cornelis tweemaal geciteerd⁴⁾, en waarin heel wat leelijks moet hebben te lezen gestaan. Er was dus reeds een zeer illustre personage, dat in dit verdachtmaken voorgegaan was.

Vergeeten wij daarbij niet, dat door de Doopsgezinden in eigen kringen huwelijken werden gesloten, zoodat van Roomsche zijde, waar men deze echtverbintenissen als ongeldig beschouwde, eenigzins met recht gesproken worden kon van overspel, althans van onwettige samenleving. Zoo antwoordt een priester den martelaar Hans de Vette (1559, Gent) op zijn belijdenis in de gemeente te zijn getrouwd, dat „hoeren en boeven zonder parochiepriester vergaren in de wereld”⁵⁾.

Het gevolg van deze beschouwing was, dat van Roomsche zijde op de moreele levenswijze der herdoopte vrouwen laag werd neergezien, bijv. als Maerten van Lem, burgemeester van Brugge, in 1568 Grietgen de Raet vangt, roept hij⁶⁾ uit: „Siet, God geeft ons dese hoere hier in onse handen”. Ook vergete men niet, dat onder de strengste drijvers der Doopsgezinden Gillis van Aken heeft behoord, die met Leenaart Bouwens den ban op de spits dreef, dus mede een leidsman was van die fractie onder de

1) T. a. p. I, blz. 81, 83, 133; II, blz. 118, 254, 264.

2) A. w., I, blz. 83.

3) Alenson, *Teghenbericht*, blz. 72.

4) A. w., I, blz. 291, 311.

5) *Offer des Heeren*, ed. Cramer, blz. 350. Huwelijken voor de gemeente: A. w., blz. 127, 156, 462, 635.

6) Van Braght, II, fol. 370.

Doopsgezinden, die niet alleen het conservatiefste in gebruik was, maar ook zich bij uitstek de volgelingen van Menno achtten. Welnu, deze Gillis werd in 1552 van overspel overtuigd en gebannen, doch later op zijn berouw weder aangenomen. En nu is het wel eigenaardig, dat dit feit den Mennisten onophoudelijk voor de voeten wordt geworpen en erop wordt gewezen: om nietigheden bant gij elkaar en dwingt den man zijn vrouw in de echt te mijden, maar zulk een misdadiger als Gillis wordt in genade weer aangenomen. De inquisiteur Titelman weet het in 1556 reeds ¹⁾. En Pieter de Bisschop maakt er duchtig gebruik van ²⁾ in zijn „Antwoordtliet”, waarin hij de Doopsgezinden zoo fel te lijf gaat, welk boekje tusschen 1589 en 1615 in meer dan tienduizend exemplaren verspreid is geweest, zoodat deze bijzonderheid oudtijds aan zeer veel menschen bekend was. In mijn artikel „Gillis van Aken” ³⁾ heb ik nog een vijftal geschriften uit de 17^e eeuw geciteerd, die alle van ditzelfde verhalen.

Is het wonder, dat buitenstaanders, die met de toestanden onder ons onnauwkeurig bekend waren, juist van die strengste Doopsgezinden een vreemd denkbeeld kregen: zij bannen iemand, omdat hij een wettig huwelijk buiten de gemeente sluit, en zij nemen een overspelige in genade aan!

Nu houde men in het oog, dat de zedige meisjes, die van onzedigheid in 't geheim verdacht worden, Mennistezusjes worden genoemd. En men vergete niet, dat voor onze voorstelling de naam Mennist de algemeene soortnaam was, ter onderscheiding van Calvinist enz. Doch in den tijd, waarin deze scheldnaam opkwam, was het woord Mennist de bijzondere naam voor de fractie der fijne Doopsgezinden, terwijl de minder strengen of groven meer met hun soortnaam ⁴⁾ worden aangeduid. Welnu bij die fijne Doopsgezinden alléén kwam het gebruik voor

1) O. d. H., blz. 247.

2) Ed. 1591, blz. C 2 en 3.

3) *De Tijdspiegel*, Aug. 1905.

4) Bijv. Waterlanders.

van den ban gepaard met de echtmijding, en ook juist onder hen hebben in 't laatst der 16e eeuw ¹⁾ enkele geruchtmakende schandalen plaats gehad. Maar ook dit is zeker, dat die fijne Doopsgezinden verreweg het kleinste deel der Broederschap hebben uitgemaakt, bijv. te Amsterdam vormden zij nog geen dertigste deel daarvan. In den tijd toen de uitdrukking „Mennist-zusje” een insinuerende beteekenis had, was deze gericht aan het adres der zoogenaamde Oud-Vlamingen, maar dit is ook de fractie waaraan wij ons het minste verwant gevoelen. De eigenlijke, de ware Doopsgezinden, de echte verdraagzame geesten vinden wij bij de groven, vooral onder de Waterlanders. Ook dit is wel zeker, dat die Waterlanders oudtijds bij voorkeur zich juist niet betitelden met den naam Mennist. Dit is iets, dat reeds werd opgemerkt door een zoo fel bestrijder der Doopsgezinden als Hermannus Faulkelius. Deze ²⁾ maakt voortdurend scherp onderscheid, bijv.: „Die het nu met Lenaert Bouwens, Menno Simons, ende Dierick Philips houden, willen de rechte Mennonieten zijn... De Overlanders [Hoogduitschen], ende die den selven in Nederlant toegedaen zijn, en willen dit Echtmijden gheensins toestaan... De Mennoniten en kennen dese voor hare broeders niet”. Of: „Mennisten en moghen sij niet alle ghenamt worden; want sy en sijn niet alle ghesint als Menno, ende vele onder hen sijn van de Mennisten ghescheyden ende ghebannen” (blz. * 4^v, ** 3^v, *** 8^v). Hij onderscheidt hen te Middelburg in Mennoniten en in Henrick Naeldemansvolck ³⁾.

Als dus in den aanvang der 17^e eeuw de Mennisten de „fijne” Doopsgezinden voorstellen, dan is het begrijpelijk, dat juist omdat de fijnen zoo streng waren met den ban, dat men om het minste of geringste gebannen worden kon, in deze kringen af en toe zeer in 't geheim zonden zijn begaan, uit vrees voor openbaar-worden ge-

1) Schotanus, *Gronden der Mennistery*, 1671, blz. 377 enz., 459 enz.

2) Babel, *dat is Verwerringhe der Wederdoopten*, 1621.

3) Deze noemt hij ook naar hun leider Cornelis de Compasmaker: de Compasmennisten.

volgd door de schande die in den ban was gelegen. Immers, was in 1552 clementie met Gillis van Aken betoond, al spoedig zou dit anders worden, vooral na Menno's dood, toen de groote drijver Lenaart Bouwens, die intuschen van een stevigen dronk hield en daarvoor zelf onder tucht is geplaatst ¹⁾, heerschappij verkreeg. Deze dreef den ban zeer sterk door, en hij wist niet van vergiffenis juist op het punt van overspel. Hij oordeelde, dat een overspelige, ook al had hij nog zoo groot berouw, gebannen worden moest. En toen sommigen zeiden, dat men toch vier dagen aan dezulken geven zou om zich te beraden voor de gemeente, gaf hij ten antwoord: „Gheen vier daghen, gheen vier uren, gheen vier oogeblicken” ²⁾. Waar zóó streng opgetreden wordt, leidt dit allicht tot zedigheidsvertoon, wordt de kans grooter, dat men allerlei in 't geheim doet, uit vrees dat allerlei, wat door menigeen, zonder het goed te keuren, door de vingers zal worden gezien, allerlei wat nu niet bepaald ingetogen is, misschien ietwat ongepast of onbehoorlijk, maar volstrekt nog niet zondig kan genoemd worden, aanleiding tot den ban geven zou. Of is er niet een vrijwel onschuldig voorval te Haarlem in 1620 geweest, waar een eenigszins opgewonden bruijom de oorzaak werd van een scheuring eener gemeente in het „Vincent-de-Hondtsvolk” en het „Lukas-Philipsvolk”, welke laatste partij een schandelijken scheldnaam kreeg, alsof zij tot de meest wulpsche karakters behoorden! ³⁾ Misschien heeft het gebruik van zulk een scheldnaam, juist door geloofsgenooten zelf, in de hand gewerkt, dat de buitenstaanders deze stemmige zusters niet hebben vertrouwd.

Wybrands ⁴⁾ heeft reeds gewezen op het feit, dat blijkbaar de fijne Doopsgezinden de eigenlijke Mennisten vormden, evenwel zonder dat hij hiervan rekenschap aflegde, behalve dat hij naar Muller's Jaarboekje van 1837 verwees.

1) *Doopsg. Bijdr.*, 1893, blz. 13—14.

2) Faulkelius, t. a. p., blz. 256; *Doopsg. Bijdr.*, 1894, blz. 31—32.

3) Bl. ten Cate, *Holland*, I, blz. 319; *Doopsg. Bijdr.* 1863, blz. 135.

4) *Zondagsbode*, 21 Dec. 1902.

Wij kunnen het echter wel voor vast houden, dat deze bewijzen alleen werden weggelaten, omdat hij zich beperken moest wegens plaatsruimte, want zijn groote belezenheid moet de bewijzen daarvoor herhaaldelijk tegengekomen zijn. Reeds wees ik op Faukelius. Ook bij Muller zijn aanwijzingen. Hij zegt, dat de Zonisten (de strengere partij) te Amsterdam zichzelf Mennoniten noemde, maar de Lamisten (de zachtere partij, vooral door Waterlanders gevoerd) zich niet van dien naam bedienden ¹⁾. Indertijd bij de bewerking van het archief onzer Rotterdamsche gemeente had ik reeds ditzelfde opgemerkt. De fijne C. Ris ²⁾ zeide (1766): „Ik weet wel, daar zijn er ook, die zich aan den naam Mennoniten stooten”. De eveneens fijne Douwe Feddriks van Molqueren ³⁾ schreef (1703): „dat de Mennoniten standvastig Doopsgezinden, maar dat alle Doopsgezinden geen Mennoniten zijn”. En Maatschoen ⁴⁾ merkte op: „Schoon wij zeer wel weten, dat verscheiden hedendaagsche Doopsgezinden liever dezen naam zich toepassen, en dien van Mennoniten ganschelijk verwerpen... wel eigenlijk zal het zijn, omdat zij van de gezonde en schriftmatige geloofsleer van Menno Simons en deszelfs wakkere navolgers in verscheidene voorname stukken afgeweken zijnde...” Naast deze citaten uit Muller plaats ik een bericht van Rues ⁵⁾, die gewoonlijk zeer goed is ingelicht, die over de fijne Doopsgezinden (Oud-Vlamingen) opmerkt: „en dragen naer dien Man, gaerne den naem van Mennoniten: waertegen een groot deel der Doopsgezinden van hem niets hooren of weten wil”. Ook zegt Hans Busschaert in het Embder protocol (blz. 165): „Maer de Mennisten, die herdoopen oock diegene, die bij de Vriesen, Overlanders ende Waterlanders ghedoopt zijn, doch te voren met de Vlaminghen niet en zijn eens gheweest”. Hier worden de Vlamingen uitsluitend Men-

1) *Doopsg. Jaarb.*, 1837, blz. 44—45.

2) *Geloofsleere der waare Mennoniten*, Voorrede, blz. XXI.

3) *Rechtzinnigheid van de leer der Mennoniten*, blz. 6—10.

4) *Schijn-Maatschoen*, I, Voorbericht, blz. C I.

5) *Tegenw. Staet*, blz. 14.

nisten geheeten. Het sprak trouwens vanzelf, dat de Waterlanders weinig van den naam Mennist weten wilden, waar bij de scheuring in 1555 tusschen hen en de overige Doopsgezinden, Menno onder hun tegenstanders behoorde, en waar deze partijen elkander hebben gebannen ¹⁾. Eveneens waren de Overlanders of Hoogduitschen, die zich in ons land spoedig met de Waterlanders vereenigden, nadat zij door Menno Simons en zijn aanhangers gebannen waren, ook niet zeer gesteld op Menno. In het Frankenthaler dispuut (1571) verklaarde Rauf Bisch uitdrukkelijk: „Menno gaat ons niets aan” ²⁾.

Ik geloof, dat wij in de bovenstaande gegevens voldoende aanwijzingen bezitten, om te mogen aannemen, dat oudtijds het woord Mennist voornamelijk diende tot aanduiding van dat deel der Doopsgezinden, dat, gelijk Wybrands het zoo treffend heeft geteekend, vooral aan uiterlijkheden waarde hechte.

't Was in December 1651, dat Jacob Cornelisz. van Dalen te Amsterdam predikte over de kleederdracht der zusters en zijn drie preeken uitgaf „om de Doopsgezinden te zuiveren van de schandvlek, die zij sinds lang hebben moeten dragen, datse voorgeven, dat in het kleedt de heyligheit leyt”. Men ziet uit deze mededeeling van Wybrands ³⁾ tweeërlei, hoe juist de uiterlijkheid van het kleed aanleiding tot schimp heeft gegeven, maar ook hoe dit reeds was: sinds langen tijd. Het versterkt mij in 't vermoeden, dat de bron van deze booze verdenking van schijnheiligheid reeds in het laatst der 16^e eeuw moet worden opgespoord. Ook omdat ik nog op een tweetal punten wijzen moet: 1^e dat een der twee citaten, die mij aanleiding gaven om iets over dit onderwerp in 't midden te brengen, luidt: „even of zij onder die sociëteit van mijn geest begeert u vleesch thuys hoorden”. Wybrands zag hierin een zinspeling op de verschillende sociëteiten,

1) *Successio*, blz. 85; Nicolai—Bullinger, fol. 137d.

2) *Doopsg. Bijdr.*, 1894, blz. 59.

3) *Zondagsbode*, 28 Sept. 1902.

die sinds 1640 bestonden, maar die bij de buitenwereld ternauwernood bekend waren. Juist omdat het vervolg van den zin reeds uit de 16^e eeuw dateert, moeten wij aannemen, dat het woord sociëteit in dit verband ouder dan 1640 is. Ik zie in dit woord sociëteit een aanduiding van het beruchte „t huys der liefden”; 2^e dat een citaat uit Starter verkeerd door Van Vloten en Wybrands begrepen is, nl. het versje ¹⁾ uit zijn „Steecboecxken”:

Siet eens dees devotaris an,
 Hoe heylich dat s' haer houden can!
 Sy siet er uyt als of sy waer'
 Van d'order van Sint Truy of Klaer;
 Maer als men haer terdeege besiet,
 Haer hertjen is so heylich niet.

Van Vloten legde devotaris uit, zonder dat hij op den 4^{en} regel lette, als stemmig of Menniste zusje. Doch dit is beslist een Roomsche zusje. En zij is geen andere dan de devotarie zuster, waarmede de weerzinwekkende Broer Cornelis Adriaensz. te Brugge onder het mom van dooding der zinnelijke lusten en van heiligmaking, in het geheim walgelijke onzedelijkheid bedreef. Dit versje wijst erop, dat Starter bekend is geweest met de Historie ²⁾ en Sermoenen van dezen monnik. En dan heeft hij ³⁾ ook geweten van welke zonden de Menniste vrouwen en meisjes oudtijds beschuldigd geworden zijn.

Het is mogelijk, dat ik miszie, dat andere bronnen opgespoord worden moeten. Totdat deze worden aangegeven, ben ik geneigd het er voor te houden, dat de bron der insinuerende uitdrukking: „Mennist zusje” te vinden is in de oudtijds veelgelezen Sermoenen van dezen verachtelijken minderbroeder, wiens vuile zwaddertong het zedelijk gedrag der herdoopten verdacht heeft gemaakt.

1) A. w., 16 Nov. 1902.

2) Waarin Broer Cornelis ontmaskerd wordt.

3) Van Starter is het bekende „*Menniste vryage*”, waarin ons zusje een schijnheilige rol speelt.

Maar dit is ook zeker, dat, hoezeer ook hier en daar in onze gemeenten oudtijds vlekjes op zedelijk gebied aanwijsbaar zijn en af en toe in de tuchtzaken in onze oude notulenboeken een enkele der zusters blijkt zwak te zijn geweest — zullen zulke zwakheden niet in elken tijd voorkomen, ook in onzen tijd? —, het zedelijk leven onzer Doopsgezinde voorouders gunstig afsteekt tegenover dat der buitenstaanders.

Woudsend.